

Ivan Cankar in naturalizem.

Dr. Ivan Pregelj.

Slovstveni termin »naturalizma«, ki se mi sicer ne zdi ne točno ne vzgojno izbran (isti izraz v zgod. filozofije, isti za gotovo dobo v angleškem slovstvu, ki se ne krije s francosko!), označuje svojstva gotove slovstvene smeri, ki je že toliko historična, da jo je mogoče določneje karakterizirati in definirati. Uveljavil se je naturalizem navidezno kot reakcija, a še to le bolj teoretično, nego v praksi. Absolutni naturalizem ni dejansko nikoli obstajal, ker je nemogoč, ker je negacija umetnosti. Dela, ki jih označujemo za naturalistična, so taka po verizmu sloga (poentilizem i. p.) in po verizmu snovi (anatomizem i. p.). Najizrazitejši zastopniki naturalizma (v prvi vrsti Francozi, kjer se — umevno — uveljavljajo umetniške smeri najbolj izrazito teoretično, racionalno), Flaubert, Zola i. dr., so bili sicer reakcijski, a le bolj zunanje, akcidenčno. V resnici so rastli naravnost iz tradicije, iz romantizma in so pomenili fenomenalne revolucionarje v okusu svoje dobe le zato, ker so nastopili brez prehodnih simptomov s pretipičnimi novimi oblikami in novimi vrednotami (Bovary). Naturalizem pomeni tedaj le gotov višek gotove naravne evolucije v slovstvu, katera je rodila nekaj pretipičnih umetniških osebnosti, ki so na videz začetniki nove šole, v resnici pa samo klasično zreli vrhovi povprečnega razvoja. Kot taki so uveljavili dejansko nekaj novega, predvsem snovnost znanstvenih pridobitev: eksperimentalne psihologije (Cankar, Krp. kobila 189.), antropologije, psihopatije, filozofije, naravoslovne vede i. dr., posebno pa snovnost novega življenja, socializem milijonskih mest, proletarstvo in industrijo. Ustvarili so nove umetniške oblike: velikomestni, folklorističnohistorijski roman, moderno družabno tragedijo, impresionalen oris, poentilirano pripovedovanje, dialog v jeziku ulice itd.

Sledovi naturalizma v Slovincih segajo gori v osemdeseta leta, ko se je lil »Ljubljanski Zvon« v izraziti reakciji proti Stritarju. Neprisiljeno je zorela nova smer vse doli do Govekarjeve »V krvi«. Govekarjev slog je še vseskozi tehnika starejšega »družinskega romana« in le snov, motivnost je iz Francozov v Slovence presajena dednostna teorija in Prevostovska feministika. Za Govekarjem je motril življenje izrazito naturalistično dr. Šorli. V tipična slovenska naturalista pa sta zrastle Pugelj in dr. Kraigher. To bi bila nekaka ravna črta v evoluciji slovenskega naturalizma. Ivan

Cankar je vzrastle izven te črte in nima z njo skoro nikakih skupnih točk. Če govorimo tedaj o naturalizmu pri Cankarju, govorimo o njegovem razmerju do naturalistov v svetovni literaturi. Pa še to sorodstvo je dokaj zunanje, slučajno, ne bistveno. Čankarjev umetniški značaj je namreč tak, da mu je duh čistega naturalizma (materializma!) skrajno tuj. Cankar je človek žive romantične personalnosti, izrazito lirski temperament, čustven in individualist, sintetik, ki ni znal risati analitično, pripovedovati v objektivnem govoru, čustvovati v impresionističnem tonu. Vse je izražal osebno, ekspresivno. Svoj pesniški predmet je motril vedno kot čisti umetnik. Nič mu ni bilo bolj tuje, kakor podroben folklorističen študij, posnemanje vsakdanjega govora, oris vsakdanjega miljeja ali vsakdanjih ljudi. Bil je pesnik in ne znanstvenik, kakor so bili Tolstoj, Flaubert, Zola. Zato smemo govoriti o naturalistu Cankarju le v omejenem pomenu: o znakih sorodstva z naturalisti, o neki kratki zelo problematični »naturalistični dobi« v njegovem razvoju, slednjič o tistih naturalističnih dokumentih v njegovi knjigi, ki so od bližje pogledani vse prej, nego naturalizem.

Iz Cankarjevih lastnih izpovedi, iz pesniških glos, bi povzel, da je Cankar doživel neko prav prvo pesniško dobo, katero imenuje »trubadursko«, »dobro modre cvetke« in da se je nato prebudil v življenje in postal glasnik krute resnice, da pa je iz vsakdanjosti, iz propalosti, »iz nižin« našel po Maeterlincku pot v kraljestvo lepe dozdevnosti, sanj, hrepenenja. Smešno bi bilo trditi, da je izpovedal Cankar s tem svoj prepoved iz naturalizma v simbolizem, ko vendar ni v knjigah Cankarjevih nobenega tozadevnega konkretnega dokaza, pač pa sto dokazov organske umetniške rasti v zmislu poglobitve prvih in edinih umetniških motivov. Kar je Cankar sam izpovedal, je le to, da je šel njegov umetniški značaj tudi skozi vkus mode, ki je bila slučajno naturalizem. Ni nobena nedoslednost, če je Cankar pozneje hvalil »Školjko«. Cenil jo je zaradi elementarne dramatične sile. Je torej dosleden, kakor je bil, ko je napadal vulgarni vkus Gevekarjeve dramaturgije in obsodil neki podlistek za prvi slovenski »šund«.

Enkrat pa je vendar Cankar napisal pravi naturalizem. Zgodilo se je to v »Kroni« (Knjiga za lahkomišelnih ljudi). Tu in samo tu, imam vtis, je

risal Cankar predmet sam na sebi, nemoralno vzdušje v trpkem materializmu. Kjerkoli je pozneje slikal spolnost (Gospa Judit), jo je vselej le kot poentirano (umetnik nad snovjo!) realnost, groteskno konkret-
nost, karikaturu, nekajkrat s podokusom nekakega cinizma (Aleš iz Razora), ali pa pamfletsko podčrtane tipike (Zgodbe iz doline šentflorjanske). Prav lepo mi potrjuje to moje mnenje, ki ga sicer odločno zastopam, a ne vsiljujem nikomur, naslednje: Vidim kot na dlani vso pestrost štirinajstih mučenic v »Hiši Marije Pomočnice«, čutim sladko poezijo tega vonjivega dela, ne da bi si mogel osvežiti v spominu en sam naturalističen motiv v delu, dasi vem da so tam. Pesnikov duh, duh duše tega dela je zabrisal v meni vse one iz umetniških razlogov uporabljene naturalizme, ki niso, če se še spominjam, niti bogve kaj izvirni!

Podobno je z motivom naturalističnega determinizma pri Cankarju. Ta Cankarjev determinizem ni Zolajev, ni Ibsenov, je vse prej, kakor materialistični nazor, je pristen Cankarjev lirizem (»sentimentalnost« bi rekel on sam), je sicer podoben miljeju (Zola: L'Assommoir, Taine!), a je v resnici zakrinkana romantična predestinacija, ali recimo vonj tradicije iz Slovencev: elegičnost svetobolja! Cankar namreč svojega fatalizma nikjer analitično ne zida, ne dokazuje. Cankar-pesnik boleha samo čustveno na boleznih tega izrazitega kroga predstav (v zmislu štil. preiskav psihoanalitikov, n. pr. Freuda, govorim!), kamor je prišel po poti gotovega dosledno generalizujočega mišljenja in motrenja stvari. Pa še ta njegov »reformni altruizem«, bi rekel, je le bolj izraz njegove tehnike, ki se je pokazala v vsej svoji enostavnosti v parabolični nagoti »Hlapca Jerneja« in v tipični štilistiki treh momentov (Taine) v »Martinu Kačurju«.

Ne bom pa trdil, da je šel Cankar vselej s poti tehniki naturalističnega orisa in slikanja. »Istrsko gnezdo« n. pr. v »Kranjci« je klasičen zgled veristične nazornosti, dasi je vonj slike vonj Cankarjevega čustva in ne naturnost »zemeljske grude«. Podobno naturalistična je scena v III. poglavju »Zadnjih dnevov Štefana Poljanca«, ki spominja Ibsenove nazornosti v »Neprijatelju ljudstva«. Pa v Cankarju je označena s *t i r a* v večji meri ko pri Ibsenu. Ti in taki zgledi dokazujejo le, da je imel Cankar oči za tiste »petits faits significatifs« (Lanson), ki jih sam imenuje »najneznatnejše neznatnosti«, kar pa še ni naturalizem. Naturalizem niso niti tisti »naturalizmi« izrazov: kujon, kanton, klika, pljunk, gnoj, gumb, cula, kanalja, falot, vagabund, škric, bolnik na stranišču itd. To so le velike besede, patos romantičnega srda Cankarjevega, s katerim sovraži buržoazijo in nje verni atribut: priderijo. Če pa čustvuje Cankar frapantno sorodno kakor Zola (les gras et les maigres — rodoljubi, kujoni) ali pa Ibsen (družabna laž) je v tem že prav tako simbolist kakor Zola in Ibsen.

Kako se je Cankar naravnost bal vsega vsakdanjega izraza, konvencionalnega govora i. sl. priča vsaka vrsta, vsak stavek, vsaka njegova podoba, ves ritem njegove proze. Isto pričajo njegove iz naturalistične svetovne literature vzgajene drame, kjer si je že pomagal s ponazoritvijo simboličnih besed in se tako izognil mučni invenciji vsakdanjega, realističnega motiva (Poljubiti nogo i. p.).

Vkoliko je bil Cankar pod vplivi svetovnih naturalistov (Goncourt?!), je drugo vprašanje, ki ga more odgovoriti le podroben vesten študij. Zdi se mi pa, da ne bom grešil, če povem, da je prejemal svoje najjačje vtise in literarne impulze — od Rusov ...

drak

Cankar zagovornik ponižanih in razžaljenih.

Dr. Karol Ozvald.

Ključ za umevanje cele plati Cankarjevega mišljenja bi utegnili biti poznavanje duševnega pojava, ki ga sodobna psihologija imenuje *ressentiment*. V ta namen bodi tukaj priobčen sledeči odlomek.¹

¹ Iz pisateljevih »Smernic novega življenja« (1918), str. 146.

Ressentiment (zagrenjenost) je neke vrste duševna zastrupljenost osobito služočih, vladanih ljudi, ki ne čutijo v sebi »puntarske krvi«, — znamenje pešajočega življenja.¹ To je trajno duševno

¹ O tem je napisal zanimivo študijo, ki ji tukaj sledim, M. Scheler: *Das Ressentiment im Aufbau des Moralen*. (Abhandlungen und Aufsätze, I., 1915.)